

BOZSIK PÉTER

Ócska dallam

(töredékek egy profán költőről)

Bakos Árpádnak

1.

Hogy képbe helyezzem az olvasót, el kell mondjam, hogy a Vajdaságban írt magyar irodalomnak a második világháború után a nyolcvanas évek végéig három jelentősebb korszaka volt. Az első, az ún. krležai nyitás az ötvenes évek elején, amikor Krleža meghirdette az irodalom szuverenitását (Major Nándor, Bori Imre), a második pedig az első Symposion-generáció (Tolnai Ottó, Végel László, Bányai János, Gerold László, Domonkos István, én ide sorolom Böndör Pált, Juhász Erzsébetet is). Az ún. első Sympo-nemzedék teljesítménye (legalábbis a regényírás terén) az 1968-as regénypályázatban csúcsonyult ki. Ez volt a titói, öngazgatási szocializmus legszabadabb korszaka. Mikor én eszmélni kezdtem, ezeket a könyveket már nem adták ki újra, antikváriumok mélyén lehetett megtalálni, vidéki kiskönyvtárakban, mert a nagyokból (pl. az újvidéki magyar tanszékből is) eltűntek. Domonkos István Kitömött madár c. regényét a nyolcvanas évek második felében adták ki, Gion Nándor győztes pályaművét (amelyben többek között a vajdasági magyarság beolvadását is érinti) sem a hetvenes, sem a nyolcvanas években nem adták ki. Sőt, ha valaki érinteni merte a témát, súlyos retorziók várhattak rá. A harmadik korszakot Balázs Attila, Fenyvesi Ottó, Losoncz Alpár, Fekete J. József és nem utolsósorban Sziveri János neve fémjelzi, akiket az Új Symposion 3. nemzedékének is neveznek. (A névsor egyik nemzedék esetében sem teljes.)

2.

Kevés olyan költőt ismertem, aki olyan következetességgel élte és írta költészetét, mint Sziveri János. Akire mesterként tekintettem. Mind a költészetét, mind etikai tartását példaként tudtam magam előtt. A költészetét mára már nem, egyfelől azért, mert alig írok már verseket, másfelől az az út nem az én utam volt, más hadiösvényre léptem, bár régi, megsárgult lapok őrzik még ennek a költészetnek elementáris hatását a nevem alatt.

Amikor a kétes emlékezet lúgosan habzó vizein járok (sic!), látom nemzedékem legjobb elméit (köztük álszerény magamat) egy-egy Sziveri-féle fölolvadáson. Látom magam Temerinben, valami művelődési házban, Csantavéren, a Bartók Béláról elnevezett művházban,

Újvidéken, a bölcsészkar egyik termében, Budapesten, az Írószövetség Bajza utcai székházában, amikor az egyik versének fölolvásásához tőlem kéri el vásári napszemüvegem. Hallom a gyilkos, groteszkba átcsapó iróniát és a tehetetlen dühöt, amely izzott, mint a Földbe becsapódó meteorit. A Kos jegyében született – fejjel ment a posztbolsevik falnak. Erről pedig nem sok jót mondanak az álmoskönyvek. A büntetés nem is maradt el: miután a jugó adminisztráció föloslátta a szerkesztőséget, Sziveri ellehetetlenült, majd betegsége kezdete után Magyarországra költözött.

3.

Sziveri János első kötete, a *Szabad gyakorlatok* arra bizonyíték számomra, hogy mennyire nehéz megítélni egy első kötetes szerző majdani pályáját. Sziveri az ún. hermetikus költészet felől (amelyet elsősorban a szerb költő, Vasko Popa ihletett) jutott el az alanyi költészetig. Azt is mondhatnám, onnan indult, ahova egyes költőink most érkeznek el, vagy az utóbbi 10–15 évben érkeztek meg. Vagy azt is, hogy a mai magyar költészet pillanatnyi állását ismerve azok a versei hathatnak (poszt)modernül, amelyeket a költő – saját bevallása szerint – legszívesebben elégetett volna. Ez nem értékítélet, csak annak bizonyítéka, hogy mennyire kiszámíthatatlan egy-egy költői pálya és annak megítélése. Petrivél szólva: mennyire nem tudnak egyes költők elvárásoknak megfelelni. Mint ahogy az sem jelent semmit, hogy én soha nem tudtam elolvasni ezt a verskötetet: bele-beleolvasgattam, és aztán mindig későbbre halasztottam. Most végre sikerült. És megmondva az *őszintét*, nem tudtam mit kezdeni bizonyos versmondataival. Annyira megdöbentettek. Különösen annak tudatában, hogy Sziveri gyomorrákban szenvedett (ki). (Pl.: „A gyomorba nyúlni, / a lerakatba, megmarkolni valamit, / majd / szabályos mozdulatokkal elereszteni.” Vagy: „A dudor folyton bővül. A felületek egymásba torlódnak, / a sejtek munkája fokozatosan felgyorsul, időnként / kimarad egy-egy szakasz.”) És még sorolhatnám.

Az összegyűjtött verseskötetben a szerző hét kötetének anyaga szerepel. Az első a már fentebb említett hermetikus líra jegyében íródott *Szabad gyakorlatok*, a második a *Hidegpróba*, amely még magán viseli a hermetikus líra jegyeit, de már egyre jobban a társadalmilag determinált alanyiség felé tendál. Ez aztán a *Dia-dalok*, a *Szajbarágás*, a *Mi szél hozott?* verseiben csúcsonyult ki a groteszk jegyében. Míg maga az életmű a legjobban megszerkesztett *Bábel*, a magánéletbe (magánhalálba?) teljesen visszahúzódó lírai én pedig a halála után megjelent *Magánterület* című kötetben.

Következzék most tőlem egy idézet a *Bábel* című kötetéről, annál is inkább, mert máig érvényesnek tartom (pontosabban az a véleményem, hogy a költő nem csak a szövegekkel akart „üzenni”, hanem a megszerkesztés módjával is, akár a régi, az élet elixírjét kutató kémikusok), és mert annak idején igencsak átírva és megcsonkítva jelent meg az újvidéki Magyar Szóban: „Azt hiszem, nyugodtan állíthatom, hogy a század/ezredvég egyik legfontosabb könyve az övé. A magyar irodalom ezen dudásai közül ő ereszkedett legmélyebbre a földi pokol bugyraiba. Ez persze nem esztétikai értékítélet, hanem tény. Másokat talán elnémított volna a szenvedés, a halál biztos tudata, Sziveri azonban ízgvérig költő volt, abból a fajtából, akik mindenből minőséget tudnak párolni, így a pusztulásból – saját pusztulásukból is. A test és szellem megsemmisülésének ilyen történetét a pokol e mélységének másik lakója, Hajnóczy Péter írta meg – prózában. Ugyanilyen pontossággal, ugyanilyen intenzitással.

A *Bábel* c. kötet fölépítése a számmisztikán alapszik. Hetven (10x7!) verset tartalmaz, míg egy-egy ciklus tizennégy (2x7!) költeményt foglal magába. A hetes szám a bibliai Bábel tornyának hét szintjére utal, melyet a bolygóknak szentelt hét lépcső jelképez. E

hét lépcsőfokot megmászva jut el a beavatott az isteni tudáshoz. A tizennégyes szám pedig nem más, mint a holdfél napjainak száma, amely idő alatt az újholdból telihold, illetve a teliholdból újhold lesz. A fogyással és növekedéssel azonos. A test fogyását, eltűnését és a mű születését hivatott jelképezni, amelyben tovább él, gyarapszik. »...gyarapodom – bár elfogyok« – írja a kötet első versében. (*A Kos jegyében*).

Sziveri költészete a groteszk jegyében íródott, de szívesen alkalmazza a humort és az iróniát is. Míg a *Dia-dalok* és a *Szajbarágás* és a *Mi szél hozott?* darabjaira jellemző keserű és olykor ostorozó gunyorosság teljesen kiiktatózott opusából. A *Bábel* verseinek többsége kötött formában íródott, de néhány vers, mint amilyen a *Drill, Kőfejtők, Balkánon, Összkomfort* stb. az oldottabb hangú, de pontosságban ugyanúgy kérelmetlen *Hidegpróbát* idézi, csak fokozottabb figyelemmel, letisztultabban.”

A *Magánterület* verseiről pedig mit lehet mondani. Halállíra. A lehető legnagyobb figyelemmel megírva. Az meg már a sors abszurditása, hogy Sziveri János hét verses-kötetet írhatott meg. Bár meg lehet, hogy még sincsenek véletlenek.

4.

Sziveri szinte minden kritikusa kiemeli formafegyelmét, nyersességét, profán, hol gunyoros, hol ironikus és groteszk szóhasználatát, „melyek belső arányait legfeljebb csak a rím-játékok túlfuttatása billenti ki néha, ha ironikus tartalmuk nem kap kellő nyomatékot” (Keresztury Tibor).

Tehát nyítt, legalább száz éve elhasznált rímek, meg közmondástöredékek, szóláshasonlatok, állandósult szókapcsolatok, népi rigmusok. És ezek a frazeológiai egységek – ha elkezdem szétszedni – semmisseknek, ócskáknak, nyelvi kliséknek tűnnek. (Kesztűs kéz, visszaszív, végső kálvária, a halál szele, nem rontja köztünk tovább a levegőt, hullafehér kéz, a bőrön átvilágító csont, korgó gyomor, nyakon lüktető ér, elcsépelet jelenet – hogy csak a *Bábel* című versből idézzek néhányat.) De ő egy váratlan fordulattal megbolondítja a nyelvet – vagy gyilkos (ön)iróniával, vagy egy bibliai hasonlattal, vagy akár azzal, hogy két távoli dolgot kapcsol össze, és belelővi olvasója szívébe az adrenallinnal töltött, rozsdás fecskendőt. (Most csak egyetlenegy gyilkos példa: „kétharmad gyomrom nélkülem korog”.)

„Megkockáztatom – írja Fogarassy Miklós –, hogy abban az áldatlan ügyben, amelyet a magyar irodalomban urbánus és népi „ellentétként” szoktunk címkézni, Sziveri népi-vágáns-citoyen költészete úgy tette le a garast (vagy rá se rántott), hogy harmonikus, ősi arányokra utaló sorokat tudott hitelesen írni.” Ezzel maximálisan egyetértek.

5.

Miklós Melánia, egyébként jó kritikájában, azt írja a *Revizorban* (<http://www.revizoronline.com/hu/cikk/4864/sziveri-janos-az-ember-komediaja-kosztolanyi-dezso-szinhaszabadka/>), hogy *Az ember komédiája* című, Sziveriről szóló előadásban (Kosztolányi Dezső Színház, Szabadka) teljes egészében elhangzik a *Bábel* c. vers. Nos, ebben téved. Bakos Árpád, nyilván a mű hosszúsága okán, a 31 versszakból kihagyta a 9., 13., 14., 16., 18., 19., 20., 24. és a 27. szakaszt, valamint a 17. és a 28. versszak első és a 26. második két sorát. Nekem bizony hiányoznak az olyan sorok, mint „mitévő legyek szállnak / árnyam körül a szárnyak”, vagy „a pokol csak óriási szálloda / száll ide lelkünk száll oda”, de azt megértem, hogy dönteni kellett, és Bakos így döntött, létrehozva ezáltal eddigi teljesítményének csúcspontját.

„Ez olvasható ki patetikusan lázadó, szókimondó, tabudöntögető, obszcén, dühös, banális, barbár, alulretorizált, váteszi, profetikus, politizáló, anti-esztetizáló, nyers és bru-

tális megszólalásából, szabályszegő és szóképzavaros nyelvezetéből, nonkonformista költői szerepvállalásából, közéleti, személyes és metafizikai vonatkozású verseiből” – írja ugyancsak Miklós Melánia. Szerintem Sziveri nem volt patetikus, obszcén is csak annyiban, hogy szerette néven nevezni a dolgokat („Ha látok egy rakás szart, nem mondhatom rá, hogy kaki” – hallhattam többször is tőle.) Vagy, ahogy Petri mondta: „Egy bizonyos ponton túl már esztétikai hazugsággá vált, hogy nem lehet direkt beszéddel beszélni, hanem valami sajátos diplomata vagy mandarin nyelven kell kerülgetni a témát, holott mindenki tudja, miről van szó.”

Sziveri nem politikus költő volt, tehát nem a mindennapi politikát énekelte meg, társadalmi kérdésekkel foglalkozott ő, „kedvenc játékszerével”, a szocializmusnak mondott rendszerrel és az abban ténykedő, parányi tirannusok szokásosan szánalmas játszmáival, illetően módon inkább a történelem az, ami a témájának adatott. A „szóképzavaros” jelző számomra érthetetlen. Elég jól ismerem Sziveri költészetét, én soha nem találtam nála képzavart.

6.

Szövegek végén szövegek vannak. A Szív (már csak versekben) veri ritmusát. Hallani vélem az ócska dallamot.

Fal, 1998

